

Розділ IV. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

УДК 346.546 (477)

С.С. Валімов

ЗАХОДИ ЗАХИСТУ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

У статті розглянуто різні заходи захисту, що містяться в законодавстві про захист економічної конкуренції. Особливу увагу приділено аналізу таких заходів, як розгляд заяв і справ антимонопольними органами, унесення рекомендацій суб'єктам господарювання, спрямованих на припинення та запобігання порушенням. Проаналізовано ринок природного газу, який в Україні є монополізованим. Визначено бар'єри, що ускладнюють доступ суб'єктів господарювання на регіональні ринки. Підготовлено рекомендації з удосконалення законодавства в частині забезпечення ефективного функціонування газових ринків, що знаходяться в стані природної монополії.

Ключові слова: заходи захисту, монопольне становище, ринок газу, розгляд справ, економічна конкуренція, загальні заборони, рекомендації, бар'єри вступу на ринок, зловживання, споживач, природна монополія.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших засад вітчизняного господарського права є принцип усебічного захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання на ринку. Функції захисту конкуренції базуються на загальному імперативі статті 42 Конституції України, якою встановлене зобов'язання держави забезпечити захист конкуренції в підприємницькій діяльності, а також заборона зловживання монопольним становищем [1]. Правову основу реалізації державою функції захисту конкуренції складає відповідна підгалузь господарського законодавства – антимонопольно-конкурентне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти захисту конкуренції від зловживання монопольним або домінуючим становищем досліджували Грудницький В.М. [2], Корчак Н.М. [3], Мельник С.Б. [4], Трегубець Н.О. [5], Туйський І.І. [6] та інші вчені-юристи. Водночас низка проблем залишається невирішеною й потребує подальшого дослідження, оскільки зловживання монопольним становищем є одним із найбільш розповсюджених видів правопорушень у загальній структурі порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Зокрема, вимагають

розгляду питання заходів захисту конкуренції на ринку природного газу, який є дуже монополізованим.

Формування цілей. Метою дослідження є аналіз основних підходів до характеристики заходів захисту конкуренції на монополізованих ринках природного газу.

Виклад основного матеріалу. Заходами із захисту в антимонопольно-конкурентному законодавстві є сукупність правових засобів, спрямованих на попередження та припинення антимонопольними органами правопорушень з боку суб'єктів господарювання та органів влади, відновлення (компенсацію) порушених інтересів суб'єктів ринку. Їх метою є припинення та попередження конкурентних правопорушень, відновлення антимонопольними органами порушених інтересів та забезпечення на цій основі нормального функціонування конкуренції на товарних ринках. У випадку, коли ця мета досягається шляхом добровільного додержання суб'єктами господарювання правил конкуренції (виконання обов'язків), то необхідність застосування заходів захисту відпадає.

Законодавство про захист економічної конкуренції притаманний широкий перелік заходів. Перш за все, заходи із захисту економічної конкуренції містяться в нормах права, відсутність певних норм в законодавстві про захист економічної конкуренції робить неможливим реалізацію цих заходів. Основне призначення норм, що містять заходи із захисту полягає в підтриманні нормального функціонування конкуренції на товарних ринках. Такими нормами є передусім загальні та приватні заборони в законодавстві про захист економічної конкуренції, спрямовані на недопущення вчинення учасниками ринку певних дій, що призводять чи можуть призвести до недопущення чи обмеження конкуренції. Відповідно, ці норми закріплюють обов'язок суб'єктів господарювання утриматися від учинення конкретних визначених дій, що призводять до негативних наслідків для конкуренції. Заборонні норми в антимонопольно-конкурентному праві є за своєю суттю імперативними й не дозволяють ніяких відхилень [6].

Крім того, до заходів із захисту потрібно віднести: розгляд заяв і справ про порушення законодавства щодо захисту економічної конкуренції, визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, проведення перевірок додержання законодавства, погодження з органами Антимонопольного комітету України (далі – Комітет) рішень органів влади, рекомендації антимонопольних органів щодо припинення дій, які містять ознаки порушення антимонопольно-конкурентного законодавства та інші.

Ринок газу України складається з ринку ресурсу газу, сфери природної монополії (транспортування та розподілу газу), ринку зберігання газу та роздрібної торгівлі ним.

У 2014 році імпорتنу складову ресурсу газу було диверсифіковано способом закупівлі газу в країнах ЄС за допомогою шляхом його реверсних поставок, що суттєво знизило залежність від єдиного зовнішнього продавця газу в Україні.

При цьому основним імпортером газу в Україні на сьогодні залишається НАК «Нафтогаз України», яким укладено довгостроковий (до 2019 року) контракт із ВАТ «Газпром» на поставки газу та контракти з постачальниками газу з країн ЄС. Право інших суб'єктів на закупівлю газу за імпортом реалізується вкрай повільно.

Що стосується власного видобутку газу, то левову частку видобутку газу в Україні здійснює ПАТ «Укргазвидобування» (близько 70 відсотків), залишок видобувається іншими газодобувними підприємствами, зокрема ПАТ «Укрнафта». При цьому ПАТ «Укргазвидобування», ПАТ «Укрнафта» та спільна діяльність відповідно до статті 10 Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу» реалізують увесь видобутий газ НАК «Нафтогаз України».

Таким чином, наявність у НАК «Нафтогаз України» довгострокового контракту з ВАТ «Газпром» та суміщення Компанією функцій суб'єкта на формування ресурсу газу для споживачів України, оператора Єдиної газотранспортної системи та діяльності з постачання газу, у тому числі й гарантованого, створює бар'єри доступу на загальнодержавний ринок газу.

Наявність бар'єрів вступу на ринок газу створює передумови для неправомірного використання НАК «Нафтогаз України» своєї ринкової влади. Зазначене призводить до вчинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

Так, за результатами проведеного Антимонопольним комітетом України дослідження ринку газу в діях НАК «Нафтогаз України» було виявлено, що Компанія, як оператор Єдиної газотранспортної системи, необґрунтовано зменшувала заявлені постачальниками обсяги газу при формуванні місячних планових розподілів обсягів постачання газу, а також несвоєчасно їх формувала й доводила до газотранспортних та газорозподільних підприємств. Такі дії НАК «Нафтогаз України» були визнані порушенням законодавства про захист економічної конкуренції.

Крім того, Компанія, виступаючи постачальником і власником ресурсу газу, примушувала одного з потужних виробників теплової енергії сплатити вартість поставленого НАК «Нафтогаз України» газу в грудні 2013 року за ціною, значно вищою, ніж зазначено в договорі. Одночасно повідомила про можливе припинення постачання газу в разі невиконан-

ня такої вимоги. У зв'язку із зазначеним Комітет надав рекомендації із зобов'язанням Компанії припинити такі дії.

Сфера природної монополії на ринку газу включає в себе транспортування газу магістральними й розподільними трубопроводами та регулюється відповідно до Закону України «Про природні монополії», положеннями якого визначено, зокрема принципи такого регулювання та особливості організації діяльності національних комісій, що здійснюють регулювання.

Суб'єктом природної монополії у сфері транспортування газу магістральними трубопроводами є ПАТ «Укртрансгаз», діяльність якого на сьогодні регламентується нормами Законів України «Про засади функціонування ринку природного газу», «Про ринок природного газу» та відповідними підзаконними нормативно-правовими актами [8; 9].

При цьому ПАТ «Укртрансгаз» суміщається діяльність у сфері природної монополії (транспортування газу магістральними трубопроводами) та діяльність на потенційно конкурентному сегменті ринку (зберігання газу), що потребує відповідно до законодавства відокремлення.

Така ситуація, зазвичай, призводить до зловживань з боку Товариства. Так, при проведенні дослідження ринку газу Антимонопольним комітетом України було виявлено порушення з боку ПАТ «Укртрансгаз», які полягали в здійсненні відбору газу з підземних сховищ в обсягах менших, ніж заявлені замовниками відповідно до укладених договорів та без узгодження таких дій із замовниками, що рішенням Комітету визнано зловживанням монопольним становищем. Товариство було зобов'язано припинити порушення.

Однією з проблем функціонування цього ринку є те, що відповідно до статей 31 та 45 Закону України «Про ринок природного газу» діяльність ПАТ «Укртрансгаз» має здійснюватися за затвердженими Регулятором Кодексами газотранспортної системи та сховищ газу, які на сьогодні відсутні, що суттєво впливає на можливість забезпечення прозорих та недискримінаційних умов доступу до Єдиної газотранспортної системи та підземних сховищ газу [9].

Суб'єктами природних монополій у сфері транспортування газу розподільними трубопроводами є понад 50 регіональних газорозподільних підприємств – Облгазів.

Іх діяльність також регламентується нормами Законів України «Про засади функціонування ринку природного газу», «Про ринок природного газу» та відповідними підзаконними нормативно-правовими актами [8; 9].

При цьому Облгазами суміщається діяльність у сфері природної монополії (транспортування газу розподільними трубопроводами) та діяльність на потенційно конкурентному сегменті ринку (постачання газу), що потребує відповідно до законодавства відокремлення.

Відповідно до Закону України «Про ринок природного газу», їх діяльність має також здійснюватися за затвердженням Регулятором Кодексом газорозподільної системи, який на сьогодні відсутній, що суттєво впливає на можливість забезпечення прозорих та недискримінаційних умов доступу до потужностей газорозподільної мережі.

Дослідження у 2013 та 2014 роках територіальними органами Антимонопольного комітету України діяльності Облгазів у сфері розподілу природного газу виявило ряд зловживань монопольним становищем. Найбільш типовими були: включення до технічних умов на приєднання необґрунтованих вимог; штучне завищення вартості послуги з приєднання; затягування строків розгляду заяв про приєднання; затягування строків виконання робіт із приєднання; необґрунтоване припинення послуг із газопостачання [10].

Так, наприклад, Донецьке обласне територіальне відділення розглянуло справу проти Публічного акціонерного товариства «Донецькоблгаз» і визнало, що, встановивши різні ціни на послуги з видачі технічних умов на приєднання газового обладнання споживачів до газорозподільної мережі (установлення індивідуального опалення, побутового лічильника газу, газифікацію тощо) завдяки застосуванню різних норм часу до одних і тих самих робіт, учинило порушення законодавства про захист економічної конкуренції, передбачене пунктом 2 статті 50 та визначене пунктом 2 частини 2 статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку шляхом застосування різних цін до рівнозначних угод із покупцями без об'єктивно виправданих на те причин [7].

Крім того, Облгаз, обумовивши надання послуги з видачі технічних умов виконанням вимоги щодо обов'язкової сплати замовником транспортних послуг, учинив порушення законодавства про захист економічної конкуренції, передбачене пунктом 2 статті 50 та визначене пунктом 1 частини 2 статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку шляхом установлення таких умов реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції ринку [7].

За результатами розгляду справ за 2013-2014 роки антимонопольними органами припинено 127 порушень. Сто дев'яносто порушень припинено внаслідок виконання рекомендацій. Крім того, було вжито такі заходи відповідальності: на суб'єктів господарювання накладено понад 7 млн. грн. штрафів.

На сьогодні роздільний ринок постачання природного газу характеризується наявністю регульованого й нерегульованого сегментів та регулюванням цін на газ для окремо визначених категорій споживачів.

На нерегульованому сегменті діяльність проводять постачальники газу за нерегульованим тарифом, основним із яких за обсягами постачання є НАК «Нафтогаз України», який також відповідно до рішення Уряду є гарантованим постачальником газу для підприємств теплокомуненерго та промислових споживачів із річним обсягом споживання вище 3 млн. м. куб.

Що стосується регульованого сегмента, то діяльність на ньому проводять постачальники газу за регульованим тарифом, які суміщають свою діяльність із діяльністю у сфері природної монополії – розподілом природного газу (Облгази) та мають одноосібне право використання абонентської бази споживачів (населення), яким вони також відповідно до рішення Уряду є гарантованими постачальниками газу. З одного боку, Єдиний суб'єкт ринку постачання газу – НАК «Нафтогаз України» є власником ресурсу газу, гарантованим постачальником та постачальником за нерегульованим тарифом, що створює конкуренцію та надає перевагу одному суб'єктові при постачанні газу.

З іншого боку, Облгази як власники абонентської бази та гарантовані постачальники населенню, які одноосібно мають право отримувати за цінами, установленними державою, ресурс природного газу, що формується НАК «Нафтогаз України» для потреб населення, що також створює конкуренцію та надає переваги одному регіональному постачальникові – Облгазі.

Висновки. Узагальнюючи викладені вище положення, доходимо висновку, що такі чинники, як відсутність вільного ціноутворення на газ для усіх категорій споживачів; суміщення Облгазами функцій постачання та розподілу газу; нормативна нерегульованість питання доступу потенційних постачальників газу до абонентської бази споживачів (населення) та відсутність 100% приладового обліку в побутових споживачів, а також консолідація функцій власника ресурсу його постачальника та гарантованого постачальника в одного суб'єкта створюють бар'єри для доступу на регіональні ринки постачання газу та створюють конкуренцію.

Реформування ринку газу, заснованого на засадах вільної конкуренції та належного рівня захисту споживачів, потребує закріплення на законодавчому рівні положень щодо зміцнення спроможності та незалежності національного регулятора, у частині забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії; розробки в найкоротші строки низки нормативно-правових актів, що випливають із прийнятого Верховною Радою України та підписаного Президентом України Закону України «Про ринок природного газу», зокрема Кодексів газотранспортної, газорозподільної системи та сховищ газу; створення ринкових механізмів торгівлі природним газом, а саме: ф'ючерсного, спотового та балансуєного ринків газу, а також запровадження державного контролю якості природного газу.

Використані джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Грудницький В.М. Правовий захист суб'єктів господарювання від зловживання монополієм (домінуючим) становищем: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.04 / В.М. Грудницький. – Київ, 2015. – 229 с.
3. Корчак Н.М. Державне регулювання відносин конкуренції в Україні (господарсько-правовий аспект): Монографія / Н.М. Корчак. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 336 с.
4. Мельник С.Б. Монополієне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.04 / С.Б. Мельник. – Оdesa, 2001. – 192 с.
5. Трегубец Н. А. Правовые средства в законодательстве о защите экономической конкуренции / Н. А. Трегубец // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 390–394.
6. Туйськ І.І. Антимонопольні правоохоронні засоби: автореф. дис. кандидата юрид. наук: 12.00.04 / І.І. Туйськ. Інст. економ.-правов. досліджень НАН України. – Донецьк, 2003. – 19 с.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001р. № 2210 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64; 2005. – № 26. – Ст. 348; 2006. – № 31. – Ст. 269.
8. Про засади функціонування ринку природного газу: Закон України від 08 липня 2010р. № 2467 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55. – Ст. 1842.
9. Про ринок природного газу: Закон України від 09 квітня 2015р. № 329 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 37. – Ст. 1117.
10. Звіт Антимонопольного комітету України за 2014 рік: розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.03.2015 № 6-рп [Електронний ресурс] Режим доступу – <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/110272?sessionId=CFBCF2B1FCA171B8D874E26EC6660471.app1>.

Валитов С.С. Меры защиты конкуренции на рынке природного газа

В статье рассмотрены различные виды мер защиты, которые содержатся в законодательстве о защите экономической конкуренции. Особое внимание уделяется анализу таких мер защиты как рассмотрение заявлений и дел антимонопольными органами, внесение рекомендаций субъектам хозяйствования, направленных на устранение и предупреждение нарушений. Проанализирован рынок природного газа, который является в Украине монополизированным. Определены барьеры, которые затрудняют доступ субъектам хозяйствования на региональные рынки. Подготовлены предложения по совершенствованию законодательства в части обеспечения эффективного функционирования газовых рынков, находящихся в состоянии природной монополии.

Ключевые слова: меры защиты, монопольное положение, рынок газа, рассмотрение дел, экономическая конкуренция, общие запреты, рекомендации, барьеры вступления на рынок, злоупотребление, потребитель, природная монополия.

Valitov S.S. Protection measures of competition in the natural gas market

The article describes the different types of protection measures, which are contained in the legislation on protection of economic competition. It is proved that protection measures contained in the rule of law, the main provisions of which are to maintain the normal functioning of competition in the market. It focuses on general and specific prohibitions in the law on protection of economic competition.

The classification of protection measures of competition is considered in the article. Particular attention is paid to such protection measures as the consideration of applications and cases antitrust authorities, making recommendations to business entities, which are aimed at elimination and prevention of violations.

The article also investigated commodity and the territorial boundaries of the gas market in Ukraine, identified the causes of the existence of such barriers to access to the regional markets of gas supply as the lack of free pricing for all consumers, the combination transporter functions of supply and distribution of gas, lack of a full account of gas for domestic consumers.

On the example of cases of abuse of monopoly (dominant) position in the gas market revealed the most typical violations: the inclusion in the technical conditions for joining unreasonable demands; artificially inflated the cost of the service joining; unjustified termination of gas deliveries and others. Show the order of application of protective measures against violators of antitrust laws.

Argued that the reform of the gas market requires legislative consolidation of the provisions on strengthening the independence of the national regulator in ensuring the functioning of the gas market, development of legal acts, in particular the Code of gas transmission, gas distribution systems and storage facilities, establishment of market mechanisms for trading in natural gas, as well as the introduction of state control of the quality of natural gas.

Key words: *protection measures, monopoly position, market of gas, consideration of case, economic competition, general prohibitions, recommendations, barriers to entry to the market, the abuse, the consumer, a natural monopoly.*

УДК 347.94

Л.В. Мелех

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

Акцентовано, що господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом.

Підкреслено те, що оцінка доказів – це розумова, логічна діяльність, яка приводить до висновків щодо допустимості, належності, достатності кожного доказу по справі для наступного формулювання висновків та постановлення